

Ратко Адамовић
ЈЕСЕЊА СОБА

Уредник
Зоран Колунџија

Ратко Адамовић

ЈЕСЕЊА СОБА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

КО ЈЕ СТАВИО СЛИКУ ЂОРДАНА БРУНА

По изгледу куће и улазне капије, схватио је да би могао бити на правом месту. Да би згода била још боља, на капији је стајао човек који је, очито, пазио на склад онога у шта је био обучен и чинило се да некога чека.

Прилазећи му, уочио је да му је лице зрачило чудесним миром, преливено неком необичном благошћу. Или се то њему све само чинило, већ уморним од путовања и трагања. После дугих година странствовања у далеким световима, Стојан се намерно, мало шеретски, правио да, у првом тренутку, не препознаје свога блиског рођака.

„Опростите, да не знате случајно, да ли овде станује, мислим, живи, Петар Дошен?“

Гледао је у гаму блакости на човековом лицу, али и неку недефинисану мистичност која се гнездила око очију.

„Онај за кога питаш, стоји пред тобом“.

Човек мало оћута, па настави уз благи осмех:

„Ево удеса. Изронио си из неких даљина, стојиш пред човеком и постављаш му велику енигму – да ли овде живим, или само станујем. Ако горе, на оном другом спрату станујем, није извесно да и живим“.

Упитан човек је ћутао и покушавао да им се сретну погледи:

„Пошто видим да и у теби, истовремено устаје и мирује господство Дошенових, било би најбоље да се попнемо горе у стан, да истражујемо ту енигму коју си, овако изненадно, ставио пред мене. А онда ћемо видети, зашто ти је толико година требало да стигнеш пред ову кућу, у којој си и вољен и чекан“.

Док су се пењали степеницама према лифту, старинском, лифту какав му је увек будио чудну носталгију и пријатност неке традиције, са украсним решеткама и старим огледалом, та носталгија је имала и друго, мучно лице.

Стојана су стари лифтови увек враћали у оно несретно послератно детињство. Дечачки, кршећи слатко забрану, њему и његовим другарима чинило се да праве прави подвиг када би се кришом увлачили у неколико зграда у центру града које су имале лифтове и, пуни узбуђења али и поноса да то умеју и смеју, притискали дугмад, која их је водила до врха зграде. По некад би, видевши да је све мирно и путо, на прстима излазили на највишу терасу и са те висина, узбуђени, гледали град. Чинило им се да у том прекршају, додирујемо тамо неки велики свет.

Један од пријатеља из разреда становао је на Теразијама и његова кућа је имала старински лифт са оним гвозденим вратима и стилским огледалом. Када би требало да се нађу да негде иду, говорили би, доћи ћемо ми по тебе, па су се пењали одоздо из Јованове на Теразије само да би се провозали лифтом. Он им је показао још неколико кућа са лифтовима и обично би их сачекао на улици не схватајући зашто им је то толики подухват да се возе лифтом до тавана и назад, наравно, ако би све било мирно.

Било је то време када су очеви напросто нестајали, а да нико није тачно знао где су, или се о томе морало ћутати. Отац њиховог другара са Теразија је тако једне ноћи негде одведен. Будући да једно време није долази у школу, отишли су до његове куће. Игра са лифтом тог пута се мучно завршила јер су врата његовог стана била без имена, и неки чудан печат је био поред браве. Од родитеља су сазнали да је њихов друг у некој другој школи негде на рубу града, где је пресељена његова породица, без оца, наравно. Тако је престала игра са лифтовима и слатки прекршаји. У дечијим главама господски, старински лифтови били су повезани са нестанком очева. Кроз шапат увлачиле су се две речи које се нису смеле помињати - Голи оток и Лепоглава. Једино што је било видљиво је да су 'ослободиоци' живели гласно и бахато, а они 'други' као да су се кришом увлачили у сопствени живот. У својој дечачкој наивности, нису могли знати да се та игра 'нестајања' простира преко целе земље, са и без лифта.

Приметивши његово бледило и изненадну слабост, Петар му спусти руку на раме и благо га загрли:

„Ево те, чистокрвни Дошен. Ненадано сећање не пролази мимо нас, него се потпуну утапамо у њега. Та наша особина многоструко ми је обогатила живот“.

Када га Петар благо загрли, Стојан осети ону давно заборављену благост додира рода, некога твог, блискост зрачења породичног гнезда. Живећи без својих по свету, дуго се надао да ће му једна од блиских, па и вољених, па и веома вољених жена пружити онај осећај који гори само у колевкама и огњиштима рода и породице. Али, не. Мушко женски загрљај је једно, то је увек загрљај два све-

та, а род грли из једног извора. У породичном загрљају, додиру и нежности, нема еротског, његови пориви полазе и оснажују се из ко зна којих векова и ланца који везује гнездо. Човек и жена, уз сво припадање и топлину, љубав и до невероватних висина, увек носе праљудски предуслов – еротски.

Изразећи из лифта, Стојан помисли, боже, неко ко стално живи у породици, међу својима, а не лута по свету као ја, овај братски загрљај једва да би и приметио, као дисање.

Улазећи у велику дневну собу Петровог стана, Стојан схвати да је у стану какав је одувек желео; простран, са брижно бираним намештајем, огромним бројем књига на полицама све до плафона и по угловима, и спуштених поред великих фотеља. Оно што му је било посебно узбудљиво, зидови су били препуни слика, очито вредних и бираних са великим укусом. Било их је и у улазном холу и, вероватно и у другим собама, као да ту живе занесени колекционари. А ни Петар ни његова жена то нису били. То је, напосто био њихов свет и сушта потреба – књиге и слике, природно стање духа.

Дојмио га је Петров стан јер је већ годинама по свету живео у изнајмљеним становима у којима се није ништа смело качити, закуцавати на зид, правити неку своју логу, у које се могла унети тек нека столица и фотеља, које су, одлазећи, морале бити изнете.

Петар му насу пиће и, куцкајући чашом о чашу рече:

„Знаш ли ти мој Стојане да смо ти и ја још једини који су преостали од ове наше гране Дошенових. Кажи ми, пре овог првог гутљаја, зашто ти је требало толико времена да коначно дођеш до мене.

„Ах, свет, даљине, послови, проклета радозналост да се иде све даље и самоћа која те љубоморно чува да се отргнеш и не уђеш у неизвесну градњу породице. А понајвише Кањон Неретве, због кога сам нерадо и помишљао да се примичем овим крајевима“.

„Немој одмах о томе. Имаћемо кад и тугу да расплићемо. А одакле сад стижеш? Ваљда из Београда?“

„Не, из Француска, из Лиона“.

„А да, сигурно си био на очевом гробу. Јеси ли се видео са старом Жанет?“

„Знаш и сам да је она покушавала на све начине да ми јави да је отац на самрти и да ме код ње чека његов аманет и поруке. Та жена је чудо. Био сам двадесетак дана код ње, у очевом стану. Да не верујеш, не би ме мајка онако примила и дочекала. Као да ме је родила. А онда приче о оцу Димитрију. Звала га је професор Митрос. Чини ми се да га нико никада није толико волео и поштовао. И сад пази, нити му је жена, нити му је род. Била је, званично, неко ко је радио код њега, бринула о њему, о кући, водила домаћинство. Можда је то била само у почетку. Десет венчања не би надмашили ту њену љубав и припадност. Чиме ли ју је отац тако опчинио“.

„Да си га мало боље познавао, много тога би ти било јасно. На жалост, кад је он морао да бежи из Београда, ти си још био дечак. А сам знаш, писма су писма, а заједнички живот је нешто сасвим друго“.

Отпивши мало пића, Стојан се умири и загледа пред себе.

„Шта је сад? Опет си негде отпловио?“

„Чудно. Твој стан и очев у Лиону су тако слични. По простору, по начину на који су намештени, по обиљу књига и слика, по уочљивом господству. Ти сигурно ниси свестан тога“.

„Ха. Дошени. Породична крв се најлакше сашап-тава. Из једне смо руке, а и професије су нам сличне“.

Где сам ту ја, проклета луталица“, помисли Стојан.

„Видим да Соња није овде. Надам се да сте још заједно“.

„Заједно смо, него шта. Деценијама. То се промени-ти не може. Ту је она, на предавању је. Ту је, станујемо заједно, наравно“.

„Мислиш, живите заједно?“

„Колико год је наша веза нераскидива, чини се да у задње време само станујемо заједно. Док је овде била једна спаваћа соба, овде се и те како живело. Све је жи-вело; ми, овај цели стан, слике, предмети, а тек књиге, њихов тихи жамор и дозивање. Али, када су успостављене две собе за спавање, између њих се уградила она несрет-на игла која господари између два таса на оним тананим апотекарским вагама; таса становања и таса живљења. Из године у годину, онај чаробни тас – живети, најчешће је превагнуо на своју страну. Али, како су године пролази-ле, онај отужни тас, добро, подношљив, али чемеран, тас 'становати', превагнуо би на своју страну. И, од тога је све почело“.

„И, шта онда?“

„Ништа. Док само станујеш, као што урањаш у неки од светова слика око тебе, тако, у тишини куће, доча-раваш некадашњу страст, дозивајући биће своје воље-не Соње. Ево, причам ово теби као да причам сам са

собом. А како не би, једини си ми преостали род, мој Стојан“.

„Па зар ми ниси писао, чудећи се што се не женим, да су човек и жена, када се стварно воле, најближи род“.

„Тако је. Ја и са својом Соњом овако причам. Али само с њом, мојом рођеном женом, деценијама мојом женом, као сада с тобом, јер си ми из исте посуде рода и блискости. Е, сада долазимо до твога питања, енигме – да ли овде живим или станујем.

„Сваки пар, најчешће, који је годинама заједно, успостави, свесно или несвесно, неке симболичке гестове позива на миловање, или неки шапат, који само њих двоје разумеју, отварајући, у заједничкој постељи, из ноћи у ноћ изворе живота. Некад давно, у буђењима наше прве ватре, показивао сам јој многе облике тражења извора, али јој се, после свега највише допала, како је говорила, најљудскија, мисионарска поза. Или би ме позвала неком чедном мимиком, или би нежним шапатам затражила да јој демонстрирам мисионарску позу. Наравно, страствено је учествовала у градњи те демонстрације. Какав је то био живот, како се овде живот преливао из форме у форму, из стварања и научног рада, у замантане ноћне демонстрације, у кући неутажних мисионара. Ако бих ја био занесен радом и не бих увек регистровао танане знаке и гестове, пришла би моме радном столу, негде у глуво доба ноћи и шапнула: да се којим случајем неки изгубљени мисионар не примиче овој сретној кући, спремној да му понуди уточиште?

„После године и година, све мање смо били мисионари, а све више свако у својој соби. Истини за вољу, ја сам и даље био спреман мисионар, али моја жена, стварно

вољена, скоро је одустала од тих телесних молитви. Сада само станујемо, овде, нераздвојни, али само станујемо“.

„Можда није лепо да питам, али иде ли сада свако за себе у нека друга мисионарења?“

„Не. Не. Ни говора. Свако је у својој соби али је над овом кућом неизбрисив знамен: *Aut Caesar aut nihil*“.

„Нисам сигуран да те добро разумем“.

„То, најчешће, нико или мало ко разуме. Људи од преласка живљења на становање, знају да направе мучну трагедију“.

„Не знам да ли правим трагедију, али кад почне да гасне ватра у кревету и да само тиња, ја се онда господски поклоним и – одем“.

„Мој Стојане, зато и живиш сам, а не бих се заклео да те та самоћа очовечује“.

Загледан у слике у великој дневној соби у којој су седеди, Стојан са неком врстом сете рече:

„Благо теби, ти и кад си сам, са оволико слика никада ниси сам“.

„Ха. Једном сам у шали рекао да је ово соба са стотину прозора. Али, то и није шала. То је напросто начин живљења“.

Стојан заћута. Није могао да склони поглед од низа слика које су га пресретале на сваком погледу, одводећи га, на тренутак из разговора са Петром.

„То што кажеш да је ово соба, стан са стотину прозора, да ли је то само досетка, или је стварно нешто о чему би могао да сведочиш?“

„Па, не би ти био Дошен да те тај приказ од стотину прозора не провоцира. Да, када стварно живиш у једном простору, али баш живиш, онда лагано, једна по једна слика оживљава, отвара ти се на неки други, заправо прави начин, показује свој стварни смисао постојања. Ваљда слика није настала да би гледао у њену површину. Кист прати боју и линију али је дубина у сликаревој глави. Ако ти је не пренесе, ако не кренеш путем тог нечег другог док је посматраш, залуд је слика настајала.

„Окрени се сада на другу страну. Видиш ли ову дивну слику на којој је ваљда човек, или неко човеколико биће? Видиш да седи на нечему тешко дефинисаном и то нешто напред има један точак. Изнад тог необичног путника је облак из кога силази једна нит и ваљда га придржава у тој чудесној вожњи. Изнад његових леђа, везан за леђа опет танком нити, да ли мали облак, или је подсећао на онај мали резервни падобран при скакању са висина. И, све је то део неког необичног путовања оствареног у глави сликара.

„И, све је почело од те слике. Ту сам се први пут затекао како урањам у њу, да покушавам да се приближим том човеколиком бићу и почињем с њим да путујем. И није ово само сто прозора. Свака слика носи у себи нешто посебно и позиви су различити и урањања друкчија, некад пријатна, некад баш потресна. А оно због чега су ми још вредније и због чега имам с њима дубљи однос је у чињеници да ни једна од ових слика није купљена. Све су, кроз живот, поклоњене лично руком сликара. Та велика дружења кроз живот, они сати и сати проведени у атељеима, па оне узбудљиве сатисфакције на отварању изложби, тренуци када се слика доноси овамо у кућу,

вољени дом, у простор љубави и рада, вредело је живети да смо само том реком пловили у којој је свака кап била вредна постојања. Нема у овој кући тајних сефова, скривеног блага и накита, али је неизмерно богатство по овим, до недавно, тако живим полицама књига и оживљени светови по зидовима. Ја никада нисам био купац, ја сам био саучесник и моја Соња, наравно.

„На срећу, са сликаром овога путника са облацима, био сам, као мало с ким, баш пријатељ, годинама. Био је родом из камените Херцеговине. У том свету голог камена, одрастао је сам, сам са оцем и мајком, у кући на осами, а тамо су ти, причао је, скоро све куће на осами. На несрећу, родитељи су губили децу при рођењу, па је он једини претекао и опстао.

„Дружење са сликарима зна да се претвори у посебан дар кога, наравно треба препознати. Они, по некој природи ствари нису причљиви. Њихово ћутање пред указаним визијама будуће слике, када си у њиховом атељеу, присутан је онај дубоки, неми дијалог кога, наравно, треба прихватити и дешифровати. Одлучивши, једном, да прекинем тај безречни разговор, упитао сам га, занесен овом сликом која је, ево, пред нама, како је настала и зашто му се, на свим али на свим сликама, у разним формама и приказима, обавезно налазе облаци, или облачићи, јасни, доминантни, или скоро скривени, али увек присутни.

„За разлику од градске деце, причао је, која су имала своје улице и групице дружења, он и његови школски другови су, после наставе, одлазили у своју дивљину, замишљајући тамо, свако за себе, неке дечије игре, у осамима разбацаних кућа по херцеговачком камењару.

„Одлазио би у камену долину испод куће и тамо измаштавао неке игре, замишљајући неке чудне светове по тим каменим плочама, процепима, претварајући од сасушених и спржених жбунова кукрике и дрена, неке ликове из бајки и породичног приповедања легенди. Тада би се, усамљеном детету, учинило да није сам. Нека необична бића, сасвим видљива, пролазила би поред њега, указала се на некој каменој плочи, или би га позивали у нејасну игру и трагање.

„Када би се год тако нешто појављивало, причао је, увек би излазило из облака, прозирног облачића, или самог обриса облака и позивало га, прилазило му и одлазило, као да хоће нешто да му саопшти. Најчешће је виђао неког необичног путника, неко човеколико биће, или нејасни лик човека који се вози на нечему што је напред имало један точак, изнад њега је лебдео облак и једна нит се спуштала и подржавала задњи део онога на чему је седео и путовао. Или пловио, јездио низ камењаре. Иза леђа му је био мали облак из кога је полазила нит и завршавала се у његовим леђима, и као да је више личио на онај мали резервни падобран који носе падобранци. Тек у граду, после година и година, причао је, шетајући парковима схватио сам да је возило онога мога чудног путника из далеких камењара детињства, по највише личило на оне дечије ауте која дечаци возе на педале.

„Враћајући се кући, није ништа говорио о тим необичним сусретима. Али је отац приметио да му се лице мења када би се враћао са тих лутања по каменој долини. Једном, причао је, док сам седео на прагу куће, још сав у свету оних облака и облачића изронилих из камења и појаве оног необичног путника, осећао сам за

леђима топлину дома и старе колевке, огњишта изнад кога увек лебде необичне приче. Отац је сео поред мене и загрлио ме.

„Мајка и ја смо приметили да се у последње време враћаш из камене долине некако одсутан, далеко од ове куће, као да је пола тебе негде на другом месту. Не знам како се доле играш и какве игре замишљаш, али ти морам рећи да није ништа необично ако ти се доле, по некада укаже нешто чудно за шта немаш речи, неки приказ који се нигде друго не може срести. Та бића су наша, домаћа и у овоме кршу сви смо своји, одвајкада. Не треба да се плашиш што год видиш и што ти се год укаже, ако ти се укаже. Ми смо њихови.

„Иако смо ми овде вековима, говорио је отац, ми смо њима гости, јер су они овде ваљда одвајкада. Како смо невољно долазили, склањајући се од бича и терора, тако су нас полако прихватили за своје. А када су видели да смо зорни и одлучни да овде останемо и градимо колевке, почели су обноћ да доносе прегршт по прегршт ове црвене земље и полагали је у камењаре, не би ли ми могли да по нешто засадимо и жене око куће сачине баште. Зато, ако ти се доле нешто укаже, не узмичи, ти си њихов.

„Пошто нам се стварање потомства измицало и деца нам се нису задржавала, настављао је отац, тамо сам ти ја у младости водио мајку у ону камену долину да те зачнемо на једној од оних ужарених камених плоча, не би ли те камено биће препознало и подржало кад проклијаш и проходаш.

„Охрабрен очевим речима, причао је, почео сам у осами у једну свеску да цртам бића из камене долине. Цртао бих просторе око куће, она бића и увек, али увек осећао

сам потребу да нацртам неки облачић, или облак изнад куће. Скоро ме је плашила лакоћа с којом сам цртао те облаке. Као да је рука сама цртала, као да и није била моја, јер, како почнем да цртам облак он се скоро сам под руком исцрта, збуњујући ме. Знао сам и да уздрхтим од тога, али се нисам плашио јер је отац рекао да смо ми њихови.

„Одрастајући, настављао је тихо исповедање, скоро сам био заборавио те дечије цртеже. Али, после завршене ликовне академије, када сам први пут остао сам у своје атељеу и стао пред спремљен штафелај, као ударац, као сав до тада узгибани живот, протресла ме визија – изнад штафелаја, пре првог покрета четком, указао се мали, једва видљиви облак. И онај путник на једном точку, подржан облацима, изронио је однекуд, чекајући тренутак мога стварног почетка рада, сада као оформљеног сликара“.

„И ево те чудесне и вредне слике пред тобом. И тако, причао је сликар, када би год почињао да радим, изнад штафелаја, над новим платном, појављивао би се облачић. Онда се у све то умеша туга и несрећа, знао сам данима и данима да седим залудан, изгубљен и пуст, као онај суви глог из спрженог камењара детињства, чекајући да се над штафелајем укаже спасоносни облачић.

„У његовом стварно великом опусу није било ни једне слике на којој се није појављивао облак, облачић у разним комбинацијама. Ако би био портрет у чему је био ненадмашан, бар негде на зиду, иза лика који је портретисан, на некој малој урамљеној слици пејзажа, појављивао би се облак. Само се једном десило да критичари нису уочили ни један облачић на једном познатом портрету, па су се питали да ли је рад његов, или неко кривотворење.

Онда је, већ у високим годинама, питан за тај недостатак, тихо реко: 'нисте добро гледали'. И доиста, у оку, на беоњачи тог дивног портрета, пловио је минијатурни облачић сликан невероватном вештином, руком неког прастарог минијатуристe. Када су облаци заувек ишчезли изнад штафелаја, престао је да ради. Мислили су да је болестан, да су га притиснуле године, али је он о облацима ћутао. Одлучивши да ми поклони, преда ову слику у аманет, тада се одлучио да ми повери причу свог детињства, камењара и облака. Путовао сам са овом сликом кроз ову слику, док се год у овој кући живело. Иако је сада затворена, без одзива, стрепим и од помисли да би могли да дођу да је траже на посуду због неке велике ретроспективе, иако смо већ обоје неми и само ту станујемо.

„Ја сам мислио“, огласи се Стојан сетно, да су узбудљиви светови по неким далеким кањонима, моћним водопадима и сурим планинама, куда сам, као прогоњен лутао, и не сањајући да су визије и светови, могући и немогући, оствариви само у једној соби. Није ваљда да свака од ових силних слика има своју причу и историју стицања у твој дом?“

„Мој Стојане, колико би нам дана и ноћи требало да ти о свакој исприповедам причу и начин доласка у ову кућу. Можемо и то, останеш ли дуже. Већ би то био добар повод да не побегнеш негде даље“.

„Је ли овај цртеж намерно изнад путника с облацима?“

„Шта? Дозива те. Толико је људског око тог цртежа. Не мислиш ваљда да су сике стављане насумице. Обе ове слике носе неки дубоки сентимент, сликарево исповедање и начин на који је овај цртеж изнад доспео овде. Велика

љубав једног од наших веома значајних сликара и филозофа и творца изузетних текстова о сликарству, била је и сама стваралац, нека чудна и необична песникиња повучена у свој свет после сликареве смрти. Разболела се, а као и сви чемерни уметници у нашој наопакој земљи, није имала пара за скупе лекове. Толико је била слаба да је и по кући ходала са штакама. Онда смо ми, пријатељи, одлучили да један цртеж великог сликара одштапамо у тридесет седам примерака, колико је година сликар имао када је умро и онда су одабрани пријатељи куповали те цртеже, посебно вредне због те мале и ексклузивне серије, па су се скупиле пристојне паре жени за лекове. Ето ти тајне иза и око слике, а таквих су пуни ови зидови.

„Видиш ли, горе десно на зиду преко пута тебе, ону црно-белу слику, рекло би се чудесни кањон. Када би некоме рекао да је то фотографија рађена посебном техником и представља крај растављених женских бедара, оптужио би ме да сам несмирени еротоман. А јесте управо то што ти кажем, фасцинантан призор кањона праизвора, растављених женских бедара, почетак вечитог успињања ка небеским световима, где замире свест и усправља се тајна бића.

„Али, како смо почели да све мање овде живимо, а све више само станујемо, слике су се, једна по једна, затварале, остајући само духовита комбинација боја и облика окачена на неме зидове. Кућа од сто прозора, пловила је неповратно, у неком прошлом времену, остављајући само потресну чежња да се оно 'живо' поново осети и за господари у овом толико вољеном дому.

„Како су се слике затварале, све чешће сам одлазио у велики парк. Кад не могу да пловим са сликама и кроз

слике, мислио сам, могу, као и до сада, да се дружим, разговарам и добро разумем са птицама и малим веверицама.

„Годинама смо Соња и ја, не недељом када сви излазе у паркове, већ неким пријатним обичним даном, када бисмо имали дан паузе у предавањима, силази у велики парк. Било је неколико клупа склоњених од главних стаза, па смо, као из оних сладуњавих љубавних филмова, по мало се ругајући себи и наопаком свету, прогласили једну, доста склоњену клупу, за своју, јер су, у том мирном кутку, птице прилазиле слободније, баш слободно, слете на клупу, ма само што се не попну на раме. Дивно. Две веверице, чим би угледале Соњу, прилазиле би и узимале би храну, понесену баш за њих, чак из Соњиних руку. О да, била је то велика терапија, као да смо силазили у праисторију, где су људи и животиње били једна кућа, слушајући и разумевајући једни друге.

„Када смо почели све више само да станујемо, Соња је дигла руке од 'наше' клупе, па бих ја одлазио сам у тај кутак мира, надајући се друкчијем разговору, потајно цвилећи над човеком који само станује.

„Неспреман, наивно сам поверовао да се затварање дешава само у кући. И природа се полако окретала себи, све мање примећујући да сам ту. Ни једна клупа у великом парку више није била 'наша'.

„Када бих раније седео на клупи, птице би, као стари знанци, почињале да се јављају цвркутом, слетале би пред клупу, проверавале јесам ли им нешто донео, чак, када бих се умирио над отвореном књигом, по нека би слетела на наслон клупе као да хоће да види шта то читам. И нисам то умишљао. Дошетам, седнем на клупу, и хор почиње,